

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA a DEMOGRAFIA

SLOVAK STATISTICS
and DEMOGRAPHY

1/2014

ročník/volume 24

Recenzovaný vedecký časopis so zameraním na prezentáciu moderných štatistických a demografických metód a postupov.

Scientific peer-reviewed journal focusing on the presentation of modern statistical and demographic methods and procedures.

Článok/Article: 4

Typ článku/Type of article: vedecký článok/scientific article

Strany/Pages: 30 – 43

Dátum vydania/Publication date: 15. január 2014/January 15, 2014

Branislav ŠPROCHA
INFOSTAT – Výskumné demografické centrum v Bratislave

**TABUĽKY PLODNOSTI A ICH VYUŽITIE PRI ANALÝZE REPRODUKČNÉHO
SPRÁVANIA ŽIEN Z RÓMSKYCH LOKALÍT NA SLOVENSKU**

**FERTILITY TABLES AND THEIR USE IN ANALYSIS OF REPRODUCTION
BEHAVIOUR OF WOMEN FROM ROMA LOCALITIES IN SLOVAKIA**

ABSTRAKT

Cieľom príspevku je prostredníctvom prierezových tabuliek plodnosti analyzovať charakter reprodukčného správania žien z vybraných rómskych lokalít na Slovensku a porovnať ho s reprodukciou celej populácie Slovenska.

ABSTRACT

The aim of this abstract is to analyse by means of the cross-sectional fertility tables the reproductive behaviour of women from selected Roma localities in Slovakia and compare it with the reproduction of the entire Slovakia.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

prierezové tabuľky plodnosti, rómske lokality, Slovensko

KEY WORDS

period fertility tables, Roma localities, Slovakia

1. ÚVOD

Reprodukčné správanie rómskeho obyvateľstva na Slovensku sa dlhodobo vyznačuje viacerými špecifickými črtami a odlišnosťami v porovnaní s nerómskou populáciou. Asi najväčšie rozdiely nachádzame v segregovaných rómskych lokalitách, kde okrem značnej miery uzavretosti a izolácie sú tieto odchýlky v reprodukčnom správaní podmienené celým komplexom faktorov, ktoré môžeme označiť súhrnne ako sociálna exklúzia.

Príspevok nadväzuje na naše predchádzajúce analýzy plodnosti [napr. 6 – 9], pričom sa snaží prostredníctvom relatívne nového demografického nástroja – tabuliek plodnosti – hlbšie hodnotiť intenzitu a charakter plodnosti žien z vybraných rómskych lokalít v porovnaní s celou populáciou Slovenska.

2. ZDROJE ÚDAJOV A METODIKA PRÁCE

Prierezové tabuľky plodnosti patria medzi demografické modely, ktorých cieľom je na základe reálnych údajov transformovaných do podoby pravdepodobností modelovať v prostredí tabuľkovej (fiktívnej) populácie charakter sledovaného procesu. Z pohľadu prierezových tabuliek plodnosti ide o pravdepodobnosť ženy porodiť medzi dvomi presnými vekmi dieťa. Tieto šance sa pritom vyjadrujú zvlášť pre jednotlivé poradia, keďže pravdepodobnosť narodenia dieťaťa úzko súvisí nielen s vekom ženy, ale aj s predchádzajúcim počtom detí. Navyše sú to podmienené pravdepodobnosti, keď pôrod určitého poradia (napr. prvého dieťaťa) je možný len ženám, ktoré sú vystavené riziku tohto pôrodu (v tomto prípade bezdetné ženy), čím

sa výrazne odlišuje od konceptu konštrukcie redukovaných mier podľa poradia a ich úhrnných hodnôt. Podrobne je metodika výpočtu tabuliek plodnosti opísaná v prácach [3, 5].

Vstupom na výpočet prierezových tabuliek plodnosti sú počty narodených detí ženám žijúcim v rómskych lokalitách podľa veku matky pri pôrode a biologického poradia. Na účel hlbšej analýzy a komparácie charakteru reprodukcie žien z rómskych lokalít sme rovnakým spôsobom konštruovali aj prierezové tabuľky plodnosti za celú populáciu Slovenska. Uvedomujeme si, že ideálne by bolo porovnávať charakter reprodukcie len za nerómske obyvateľstvo, no za súčasných informačných podmienok tento prístup nie je možný. Analyzovali sme obdobie rokov 1996 – 2011, pričom vzhľadom na početnosť súboru detí narodených v rómskych lokalitách sme do úvahy brali celý časový interval ako celok a vypočítané ukazovatele tak hodnotia priemernú úroveň za sledované obdobie. Počty narodených detí (demografických udalostí) sme získali z primárnych individuálnych údajov Štatistického úradu SR, pričom ako hlavné triediace znaky sme použili vitalitu, biologické poradie narodeného dieťaťa, vek matky pri pôrode a miesto trvalého pobytu matky. Štandardne vymedzený reprodukčný vek v demografii sme rozšírili aj o pôrody dievčat do 15 rokov. Predpokladáme, že najmä v prípade obyvateľstva z rómskych lokalít prinesie tento krok zvýšenie informačnej hodnoty získaných výsledkov. Konvenčnú hornú hranicu reprodukčného veku sme ponechali v 50 rokoch života. Pri výpočte prierezových tabuliek plodnosti tak pracujeme s vekom 12 – 50 rokov (v dokončenom veku).

Vzhľadom na hlavný zámer prierezových tabuliek a ich metodický koncept je pri konštrukcii najväčším problémom určenie exponovanej populácie žien, resp. jej dostupnosť v intercenzálnom období. Jediným zdrojom údajov o štruktúre žien podľa veku a počtu narodených detí je sčítanie obyvateľov. Z neho je potrebné buď priamou bilanciou prostredníctvom narodených detí podľa veku (resp. roku narodenia) matky, alebo nepriamo cez miery plodnosti podľa poradia a veku konštruovať štruktúru populácie žien vystavených riziku narodenia príslušnej parity. V našom prípade boli za základ zvolené výsledky SODB 2001 pre sledované populácie žien rómskych lokalít aj pre ženy Slovenska.

Na záver tejto metodickéj časti je potrebné ešte zdôvodniť a vysvetliť výber obcí, ktoré dostali označenie rómska lokalita. V rokoch 2003 a 2004 sa na Slovensku uskutočnilo terénne zisťovanie, ktorého cieľom bolo zmapovať všetky rómske osídlenia na Slovensku. Pod pojmom rómska komunita pritom bola definovaná skupina ľudí, ktorú majorita subjektívne definovala ako Rómov na základe antropologických znakov, kultúrnej príslušnosti, spôsobu života, životného priestoru a rovnako subjektívne vníma túto skupinu ako odlišnú, a to v pozitívnom, ako aj negatívnom zmysle [4]. Hlavným výstupom z projektu bol Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004, ktorý obsahoval okrem iného aj informácie o počte Rómov žijúcich v sledovaných obciach. Na základe týchto údajov sme vybrali tie obce, kde podľa Atlasu (2004) mali osoby rómskeho etnika najväčšie zastúpenie. Celkovo sme vytvorili dve skupiny rómskych lokalít. Prvú predstavovali obce, kde podiel Rómov predstavoval 70 a viac percent (rómske lokality 70+). Ďalším výberom z tejto skupiny vznikli rómske lokality (95+) a predstavujú tie obce, kde zastúpenie Rómov podľa Atlasu (2004) bolo 95 a viac percent.

3. CHARAKTER PLODNOSTI ŽIEN V RÓMSKYCH LOKALITÁCH

Ako ukázali naše predchádzajúce analýzy [6 – 9], jednou z hlavných príčin vyššej plodnosti žien z rómskych lokalít a súčasne základným rozdielom v reprodukčnom správaní je intenzita, s akou sa tieto ženy stávajú matkami opakovane, teda intenzita rodenia detí vyšších poradií. S tým, samozrejme, následne súvisí aj veľkosť rodiny a štruktúra žien podľa počtu detí. Na druhej strane v celej populácii Slovenska sledujeme po druhej svetovej vojne postupné znižovanie zastúpenia žien s viac ako dvomi deťmi. Okrem zavŕšenia demografickej revolúcie (na začiatku 50. rokov) k tomu prispelo aj postupné medzigeneračné presadzovanie dvojdetného modelu rodiny, kým váha bezdetných žien a žien len s jedným dieťaťom bola veľmi nízka [1, 2].

K ďalšiemu prehĺbeniu rozdielov prispel aj vývoj v posledných dvoch desaťročiach. Transformácia plodnosti odkladaním sa prejavuje predovšetkým výraznými zmenami v štruktúre žien podľa parity. Odkladanie rodenia detí a najmä prvých detí do vyššieho veku má za následok, že pravdepodobnosť narodenia druhých a ďalších detí výrazne klesá. Vo fáze rekuperácie sa síce veľkej časti žien podarí stať matkami, no vzhľadom na vek a čiastočne aj na reprodukčné zámery už ďalšie materstvo nemusí nastať. Výsledkom je a bude ďalšia výrazná premena štruktúry rodín Slovenska podľa počtu detí. Výrazne stúpne podiel jednodetných rodín, pričom sa mierne zvýši aj zastúpenie žien, ktoré sa do konca reprodukčného veku nestanú matkami.

Na značný kontrast medzi reprodukciou v rómskych lokalitách a v rámci celej populácie Slovenska upozorňuje už samotná štruktúra pôrodov podľa biologického poradia. Kým na Slovensku v rokoch 1996 – 2011 sa rodili najmä deti prvého poradia, ktoré z celkového počtu živonarodených detí tvorili až 46 % a deti druhého poradia necelú tretinu, v rómskych lokalitách pôrody detí prvého poradia tvorili len približne štvrtinu a pôrody druhých detí asi pätinu z celkového počtu. Deti tretieho a vyššieho poradia tak v rómskych lokalitách tvorili viac ako polovicu. Toto výrazne odlišné rozloženie pôrodov podľa biologického poradia je predovšetkým ovplyvnené vyššie spomínanou štruktúrou žien podľa parity a s tým súvisiacou intenzitou rodenia detí tretích a vyšších poradií. Práve tieto dve základné veličiny sa pokúsime v nasledujúcej časti príspevku detailne analyzovať prostredníctvom tabuliek plodnosti a ich funkcií.

Hlavnou snahou prierezových tabuliek plodnosti je odhadnúť pravdepodobnosť, s akou sa žene vystavenej riziku pôrodu určitého poradia narodí dieťa medzi dvomi presnými vekmi. Práve táto pravdepodobnosť je základnou funkciou tabuliek plodnosti, z ktorej sa odvíjajú jej ďalšie funkcie. Detailne môžeme vidieť rozloženie a najmä rozdiely šancí narodenia dieťaťa ($i+1.$) poradia ženám s (i) deťmi podľa veku na nasledujúcej sérii grafov č. 1 – 4.

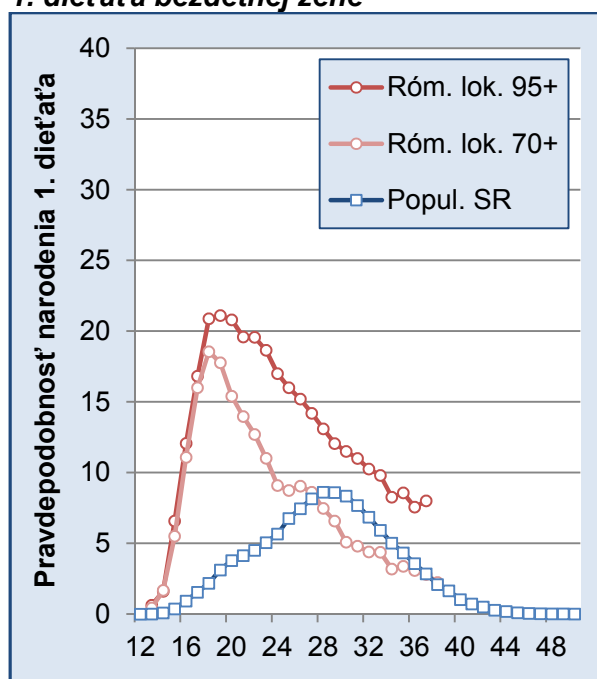
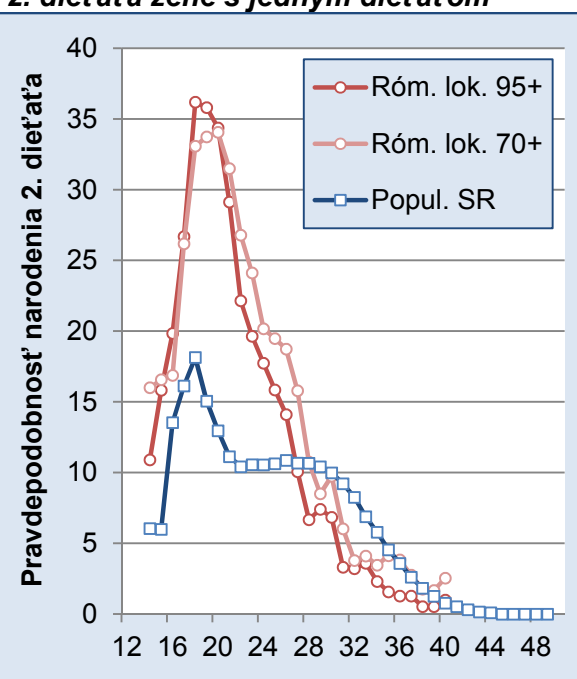
Už na prvý pohľad je zrejme, že v podstate vo všetkých paritách dosahujú ženy žijúce v rómskych lokalitách výrazne vyššiu pravdepodobnosť narodenia ďalšieho (resp. prvého) dieťaťa ako ženy v celej populácii Slovenska. Jedným z najdôležitejších diferencujúcich faktorov je vek pri pôrode prvého dieťaťa, od ktorého sa následne odvíja reťazec ďalších udalostí (pôrodov). Bezdetné ženy v rómskych lokalitách majú najvyššiu pravdepodobnosť stať sa matkami už na začiatku reprodukčného obdobia. Vo veku 18 – 20 rokov sa pravdepodobnosť

narodenia prvého dieťaťa týchto žien pohybovala v prípade rómskych lokalít 95+ nad hladinou 20 %. V prípade celej populácie Slovenska vstup do materstva a rodičovstva dosahoval najvyššiu úroveň až vo veku 27 – 30. Okrem odlišného veku však rozdiel spočíval aj v celkovej úrovni pravdepodobnosti narodenia prvého dieťaťa, ktorá len mierne presahovala úroveň 8 %.

Ako sme už spomenuli, skorý materský debut žien z rómskych lokalít výrazne ovplyvňuje aj ďalší vývoj životnej dráhy z pohľadu reprodukčného správania. U mladých žien, ktorým sa na začiatku reprodukčného obdobia narodí prvé dieťa, je veľká pravdepodobnosť, že sa v nasledujúcich rokoch opakovane stanú matkami. Preto najvyššia pravdepodobnosť narodenia druhého dieťaťa bola u žien v rómskych lokalitách už vo veku 18 – 21 rokov. Šanca na druhý pôrod ženám s jedným dieťaťom sa v tomto veku pohybovala nad hranicou 30 %. Podobný efekt nájdeme aj v celej populácii Slovenska. Prvým pôrodom v mladom veku sa akoby vytvára špecifická kohorta žien s odlišným charakterom reprodukčného správania v porovnaní s hlavným prúdom v spoločnosti, ktorá je vystavená vysokej pravdepodobnosti stať sa matkou aj druhýkrát. Môžeme predpokladať, že veľkú časť z tejto skupiny tvoria práve ženy z rómskych lokalít (samozrejme, nielen z nášho skúmaného súboru). Preto aj u žien Slovenska vo veku 17 a 18 rokov nachádzame najvyššiu pravdepodobnosť druhého pôrodu (16 – 18 %), ktorá však nedosahuje také vysoké hodnoty, ako je to v rómskych lokalitách. Vo vyššom veku však dochádza k dramatickému poklesu a stabilizácii na úrovni približne 10 %, a to až do 30. roku života. Od tohto veku vidíme ďalší pokles a pravdepodobnosť narodenia druhého dieťaťa pomerne rýchlo dosahuje veľmi nízku úroveň (do 1 %).

Pozornosti čitateľa určite neunikla skutočnosť, že v prípade prvých detí, ale aj pôrodov druhých poradií neplatí, že možnosť stať sa matkou, resp. stať sa matkou druhýkrát je v rómskych lokalitách vyššia vo všetkých vekových skupinách reprodukčného obdobia. Z grafu č. 1 a č. 2 je zrejmé, že vo veku nad 27 rokov v prípade pravdepodobnosti pôrodu prvého dieťaťa a najmä nad 30. rokom života pri deťoch druhého poradia môžeme vidieť, že vyšší predpoklad pôrodu mali ženy Slovenska. Je to výsledok už spomínaného efektu skorého časovania reprodukcie a jej odlišného charakteru. V mladom veku sa značná časť žien z rómskych lokalít stáva matkami, čím sa výrazne znižuje kontingent exponovanej populácie (bezdetných žien). Rovnako veľmi skoro po prvom pôrode vidíme, že nasleduje narodenie druhého dieťaťa, čím sa opätovne dramaticky znižuje skupina žien s jedným dieťaťom. Výsledkom je tak výrazný pokles šance žien z rómskych lokalít porodiť dieťa prvého alebo druhého poradia vo vyššom veku (v tomto prípade sa myslí nad 25 rokov), keďže väčšina z nich už oveľa skôr vstúpila (a často opakovane) do materstva a rodičovstva.

Spolu s ďalšími výsledkami prierezových tabuliek plodnosti, o ktorých budeme hovoriť ďalej, môžeme povedať, že ak sa ženy z rómskych lokalít nestanú matkami do 25., nanajvýš 30. roku života, väčšina z nich už zostáva celoživotne bezdetnými. Ako však ukazuje prierezová miera bezdetnosti z tabuľkovej štruktúry žien podľa parity a veku, podiel trvalo bezdetných žien (na konci reprodukčného obdobia) v rómskych lokalitách dosahuje veľmi nízku úroveň (až na hranici biologickej bezdetnosti).

Graf č. 1: Pravdepodobnosť narodenia 1. dieťaťa bezdetnej žene**Graf č. 2: Pravdepodobnosť narodenia 2. dieťaťa žene s jedným dieťaťom**

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR; výpočty autor

Z výsledkov tabuliek plodnosti a najmä úrovne a priebehu pravdepodobností (prvého a druhého poradia) podľa veku pre populáciu žien Slovenska je zrejmé, že jej súčasťou je subpopulácia, ktorá má úplne odlišné reprodukčné správanie. Jeho charakter nekorešponduje s hlavnými zmenami, ktoré pozorujeme v posledných dvoch desaťročiach, keďže hlavnými znakmi je predovšetkým skorý vstup do materstva a s ním súvisiace rodenie detí ďalších poradií v pomerne mladom veku.

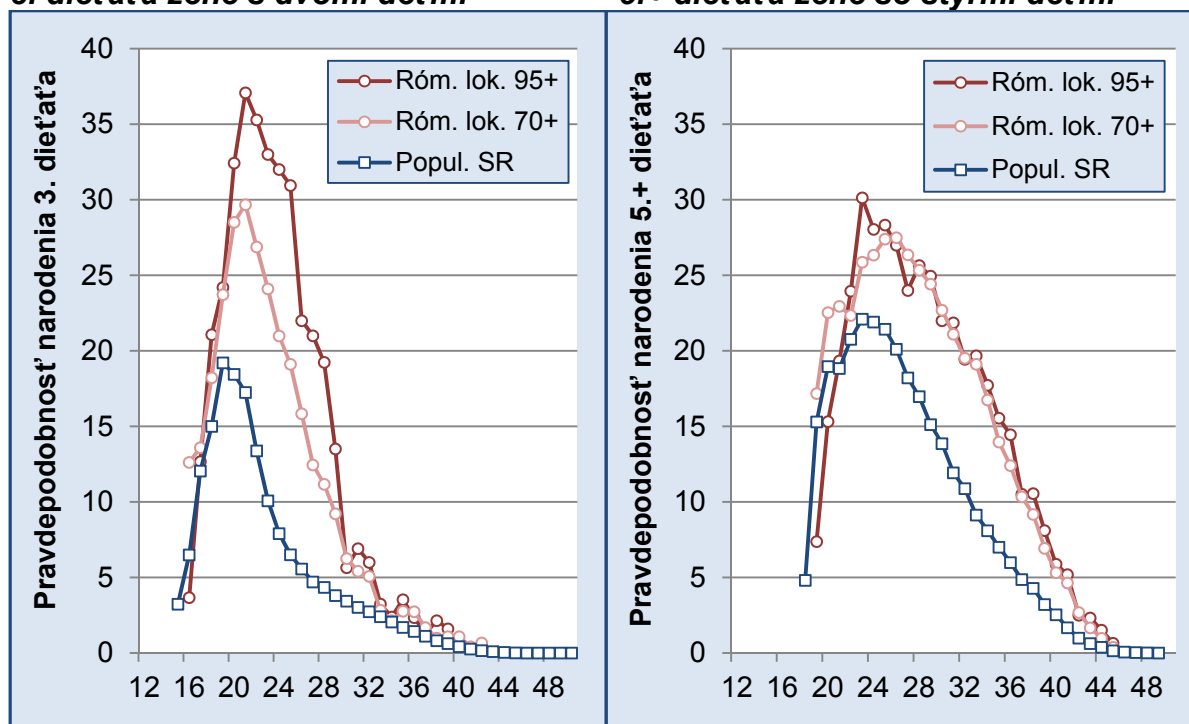
Asi najlepšie možno vidieť špecifickosť tejto subpopulácie na príklade priebehu pravdepodobností narodenia tretieho dieťaťa. Vzhľadom na presadenie dvojdetného modelu rodiny po druhej svetovej vojne na Slovensku a postupným čoraz častejším príklonom k modelu jednodetnej rodiny v posledných dvoch desaťročiach je práve rodenie detí tretích poradií značne špecifickým javom vymykajúcim sa hlavným trendom vo vývoji reprodukčného správania.

Podobne aj v tomto prípade platí, že čím skôr žena so svojou reprodukciou začne, tým je väčší predpoklad, že sa jej narodí aj tretie dieťa. Najvyššie hodnoty pravdepodobnosti tretieho pôrodu nachádzame v rómskych lokalitách vo veku 20 – 25 rokov, kde presahuje hranicu 30 %. Veľmi podobná situácia je aj v celej populácii Slovenska (len s nižšou intenzitou) a ženy, ktoré sa stali matkami ešte ako -násťročné dievčatá, majú vo veku do 25 rokov pomerne vysokú šancu stať sa matkami aj tretíkrát (v prípade, že predtým sa im stihlo narodiť ešte jedno dieťa). Vo vyššom veku však pozorujeme značný rozdiel oproti prechádzajúcej parite. Kým pri druhých deťoch došlo vo vyššom veku k stabilizácii pravdepodobnosti až do 30. roku života na približne 10 % úrovni, u žien s dvomi deťmi pozorujeme značný a dynamický pokles až na minimálnu úroveň.

Aj tento priebeh potvrdzuje prítomnosť subpopulácie so špecifickým reprodukčným správaním. Veľkú časť z nich budú tvoriť práve rómske ženy najmä zo

segregovaných rómskych osád. Nemôžeme teda hovoriť o podobnosti prokreatívneho správania populácie rómskych lokalít a Slovenska, ale je to ukážka efektu subpopulácie s odlišným charakterom reprodukcie na niektoré ukazovatele plodnosti na celorepublikovej úrovni. Nepriamo to potvrdzuje aj priebeh pravdepodobností narodenia piateho a ďalšieho dieťaťa. Ako je zrejme z grafu č. 4, medzi populáciou rómskych lokalít a Slovenskom už veľké rozdiely v profile a najmä ani v samotnej intenzite nenachádzame. Spomedzi všetkých sledovaných poradí sú v tomto prípade najpodobnejšie. Keďže uvedená pravdepodobnosť je podmienenou a týka sa tak len žien so štyrmi deťmi, ide v podstate už o selektívny výber špecificky sa reprodukčne správajúcich žien už aj na celorepublikovej úrovni.

Graf č. 3: Pravdepodobnosť narodenia 3. dieťaťa žene s dvomi deťmi **Graf č. 4: Pravdepodobnosť narodenia 5.+ dieťaťa žene so štyrmi deťmi**

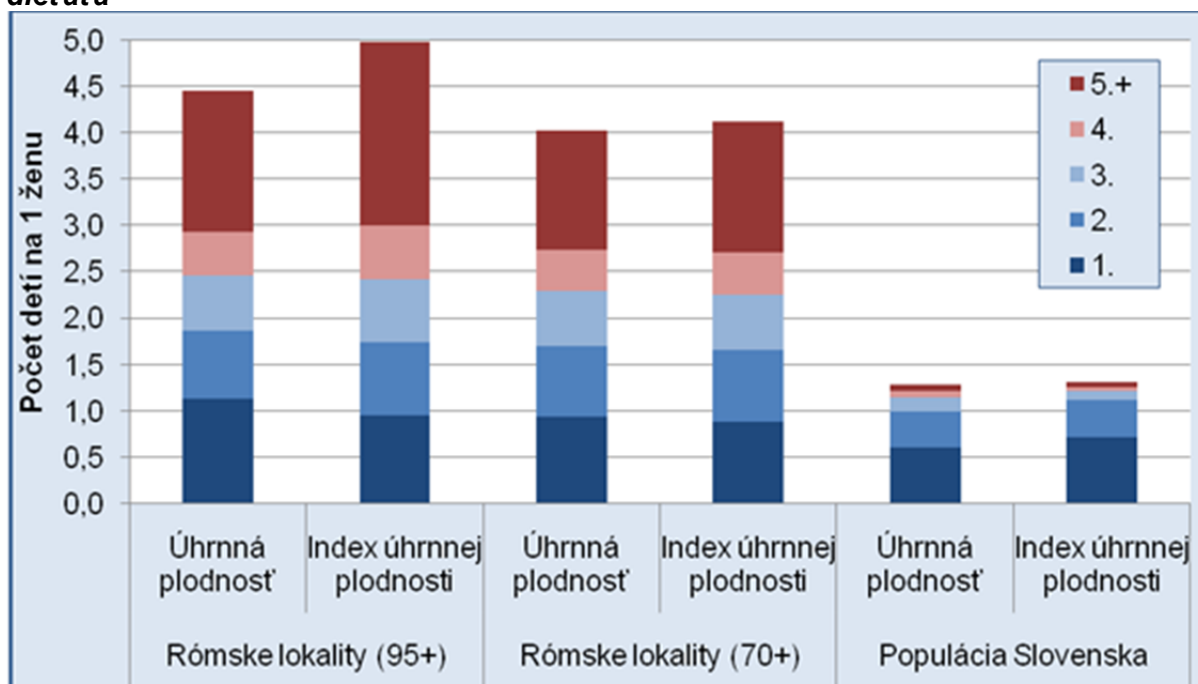
Zdroj údajov: Štatistický úrad SR; výpočty autor

Ukazovateľ celkovej intenzity plodnosti meraný prostredníctvom prierezových tabuliek plodnosti predstavuje index úhrnej plodnosti. Podobne ako klasicky používaná a najznámejšia úhrnná plodnosť vyjadruje priemerný počet detí (tabuľkový), ktoré by sa narodili jednej žene počas jej reprodukčného obdobia. Rovnako ako úhrnná plodnosť má charakter prierezového indikátora, preto jeho úroveň by sa v populácii dosiahla len v prípade, že by nenastávala zmena charakteru reprodukcie približne najbližších 35 rokov (čo je približne dĺžka reprodukčného obdobia). Na rozdiel od úhrnej plodnosti je však konštruovaný prostredníctvom pravdepodobností a nie redukovaných mier plodnosti (miery 2. kategórie). Znamená to, že do čitateľa sa skutočne dáva exponovaná populácia žien – teda ženy, ktorým sa dieťa daného poradia môže narodiť, kým pri úhrnej plodnosti podľa poradia ide o všetky ženy bez ohľadu na ich paritu. V prípade, že nastávajú výrazné zmeny reprodukčného správania, sa zloženie žien podľa počtu narodených detí značne modifikuje. Aj to je jedna z príčin, prečo prierezové ukazovatele úhrnej plodnosti najmä na prelome storočí na Slovensku dosahovali kriticky nízku úroveň. Aby sme sa tomu vyhli a tiež aby sme dokázali hodnotiť skutočnú intenzitu plodnosti podľa

poradia, pracujeme v nasledujúcej časti práve s indexmi plodnosti podľa parity a s celkovými indexmi plodnosti získanými z prierezových tabuliek plodnosti.

Porovnanie klasicky používaných úhrnných mier podľa poradia a indexov plodnosti podľa poradia pre populáciu rómskych lokalít a Slovenska ponúka graf č. 5. Je zrejmé, že intenzita, s akou sa rodia deti vyšších poradií, a tým aj ich váha na celkovej plodnosti žien v rómskych lokalitách je ešte vyššia, ako keď použijeme úhrnné plodnosti podľa poradia.

Graf č. 5: Index úhrnnej plodnosti a úhrnná plodnosť podľa poradia narodeného dieťaťa

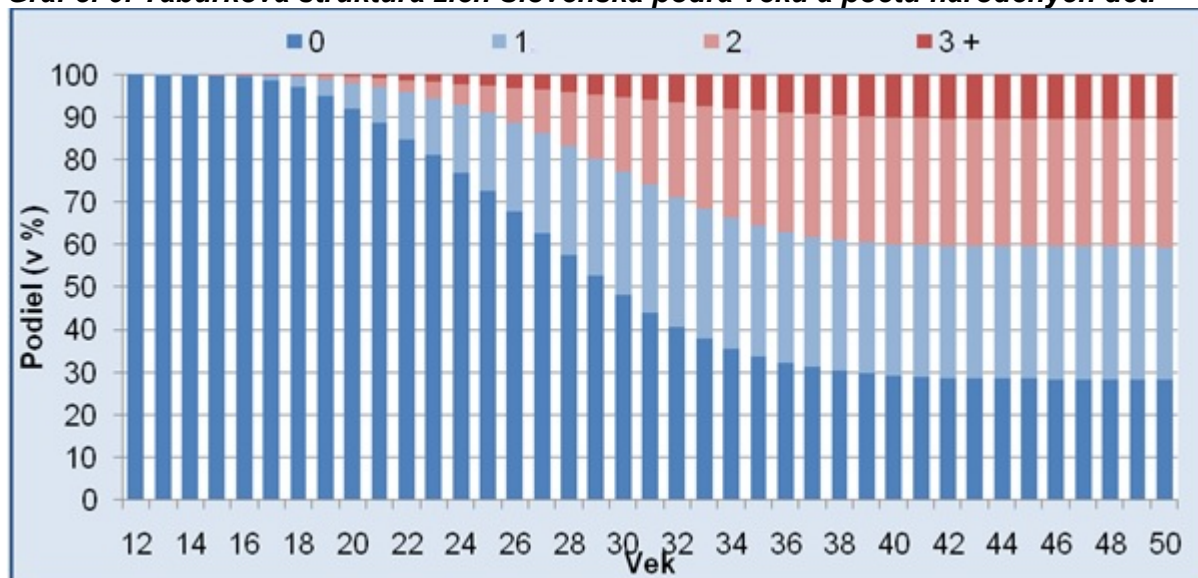
Zdroj údajov: Štatistický úrad SR; výpočty autor

Samotný proces plodnosti sa v prierezových tabuľkách prezentuje ako inkrementno-dekrementný, čiže je definovaný ako reverzibilný. Znamená to, že žena narodením dieťaťa určitého poradia naďalej zostáva v sledovanej populácii a stáva sa osobou vystavenou pravdepodobnosti narodenia dieťaťa vyššieho poradia. Počas reprodukčného obdobia sa takto postupne nemení veľkosť súboru (keďže nie je migrácia ani úmrtnosť uvažovaná), ale len jeho vnútorná štruktúra z pohľadu parity. Na konci reprodukčného obdobia tak získavame výsledné (tabuľkové) zloženie populácie žien podľa počtu narodených detí. Z pohľadu analýzy rozdielov charakteru reprodukčného správania medzi populáciou Slovenska a rómskych lokalít cenné poznatky prináša aj samotný vývoj a priebeh štruktúry žien podľa parity pred ukončením reprodukcie.

Ako sme už uviedli, v rómskych lokalitách je podiel bezdetných žien na konci reprodukčného obdobia podľa tabuľkových ukazovateľov veľmi nízky. Ukazuje sa, že ich váha by sa pri zachovaní charakteru reprodukčného správania mohla pohybovať na úrovni 5 – 10 %. V prípade žien Slovenska je zastúpenie žien, ktoré sa do 50. roku života nestali matkami, viac ako 25 %. Z grafov č. 6 a č. 7 je však zrejmé, že najväčšie rozdiely existujú práve už v spomínanom rodení detí vyšších poradií. V celej populácii Slovenska by ženy s 3 a viac deťmi podľa prierezových tabuliek

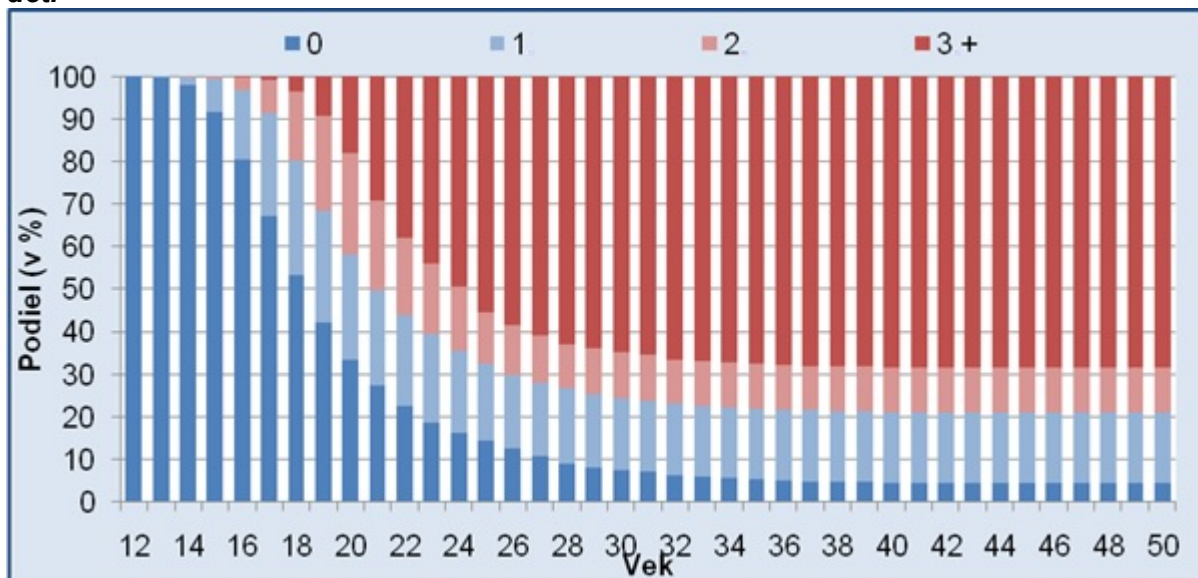
plodnosti predstavovali približne len 10 %, pričom veľkú časť z nich by tvorili ženy s tromi deťmi, keďže viac ako tri deti by sa nenarodili ani štyrom ženám zo sto. Naopak, v rómskych lokalitách by tieto viacnásobné matky (s 3 a viac deťmi) mali značnú prevahu. Ich podiel sa pohyboval nad hranicou 60 %, pričom ženy so štyrmi a viac deťmi by predstavovali viac ako 45 % (v róm. lokalitách 95+ dokonca 58 %).

Graf č. 6: Tabuľková štruktúra žien Slovenska podľa veku a počtu narodených detí

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR; výpočty autor

Graf č. 7: Tabuľková štruktúra žien z rómskych lokalít podľa veku a počtu narodených detí

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR; výpočty autor

Detailný pohľad na priebeh zastúpenia bezdetných žien v závislosti od veku môžeme vidieť pri komparácii grafov č. 6 a č. 7. Práve v mladšom veku vidieť dramatický pokles podielu bezdetných žien v rómskych lokalitách. V porovnaní s celou populáciou Slovenska je diametrálne odlišný najmä vývoj do 20. roku života. V 15 rokoch sa podiel bezdetných žien v rómskych lokalitách pohybuje na úrovni 97 %, čím sa od úrovne pozorovanej v celej populácii Slovenska výrazne

neodlišoval. V 16 rokoch sa už matkou v rómskych lokalitách stala takmer každá desiata žena. O rok neskôr to už bola takmer štvrtina a do 19. roku života by do materstva vstúpila približne polovica žien. Ak to porovnáme s populáciou Slovenska, tu ešte 95 % dievčat bolo v tomto veku bezdetných. Takmer celý objem plodnosti prvého poradia sa tak v rómskych lokalitách koncentroval do 30. roku života. Na druhej strane v populácii Slovenska by podľa tabuliek plodnosti v tomto veku vstúpila do rodičovstva stále len polovica zo všetkých žien.

Rozdiely v charaktere reprodukčného správania žien z rómskych lokalít možno plasticky vyjadriť aj prostredníctvom tzv. podmienených pravdepodobností narodenia dieťaťa určitého poradia medzi dvomi presnými vekmi. Vyplýva to z charakteru podmienených pravdepodobností, čiže pravdepodobností len tých žien, u ktorých je predpoklad porodiť dieťa daného poradia.

Ako je zrejmé z tabuľky č. 1, najväčšie rozdiely môžeme vidieť v mladších vekových skupinách, najmä vo veku do 25 rokov. Pravdepodobnosť, že bezdetná žena sa na Slovensku medzi 15. a 20. rokom, resp. 20. a 25. rokom života stane matkou, sa pohybovala na úrovni 8 %, resp. 21 %. V rómskych lokalitách mali bezdetné ženy výrazne vyššiu pravdepodobnosť pôrodu svojho prvého dieťaťa. V rómskych lokalitách 95+ to bolo v prvom intervale 61 % a v rómskych lokalitách 70+ takmer 56 %. Medzi presným vekom 20 a 25 rokov sa pravdepodobnosť narodenia prvého dieťaťa bezdetným ženám pohybovala na úrovni 58 %, resp. 46 %. Okrem toho analýza tabuliek plodnosti tiež potvrdila, že ak žena porodí svoje prvé dieťa v mladšom veku, existuje v mladom veku aj vysoká pravdepodobnosť narodenia ďalšieho dieťaťa. Napríklad v rómskych lokalitách pravdepodobnosť, že 15-ročné dievča s jedným dieťaťom bude mať do 20 rokov ďalšie dieťa, presahovala 80 %. U žien Slovenska sa táto možnosť pohybovala nad 50 %.

Tabuľka č. 1: Podmienené pravdepodobnosti narodenia ďalšieho dieťaťa ženám rómskych lokalít a Slovenska podľa parity medzi dvomi vybranými presnými vekmi

Interval ¹	Pravdepodobnosť narodenia (ďalšieho) dieťaťa				
	bezdetnej žene	žene s 1 dieťaťom	žene s 2 deťmi	žene s 3 deťmi	žene so 4 deťmi
Rómske lokality (95+)					
15 – 20	61,4	84,0	59,9	33,0	10,4
20 – 25	58,4	75,0	87,8	84,9	78,7
25 – 30	50,0	41,6	69,5	64,4	77,2
30 – 35	28,3	16,7	22,2	37,4	66,6
35 – 40	17,1	3,9	10,8	10,5	44,3
40 – 45	0,0	2,2	0,0	0,0	15,2
Rómske lokality (70+)					
15 – 20	56,2	79,3	57,0	35,5	21,6
20 – 25	45,7	78,1	77,2	78,2	76,9
25 – 30	34,2	53,4	49,1	52,0	77,5
30 – 35	18,7	21,7	17,9	25,4	65,2
35 – 40	11,7	13,9	8,3	6,7	40,0
40 – 45	0,8	3,4	1,4	1,9	12,5

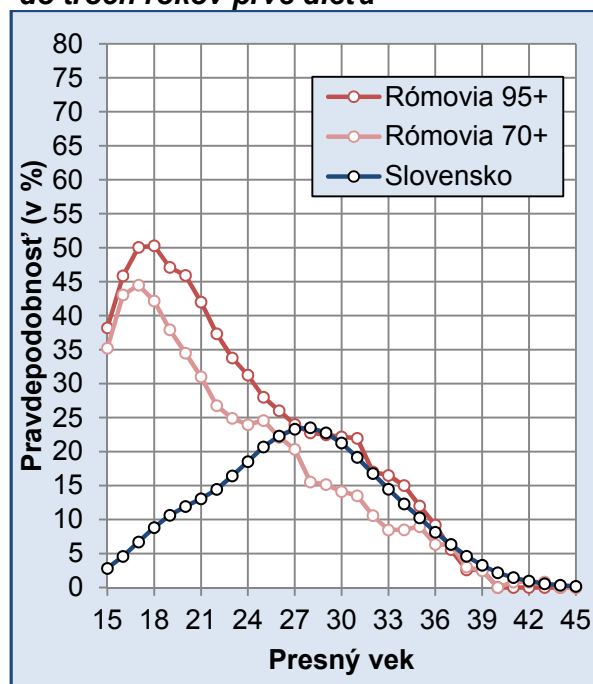
Interval ¹	Pravdepodobnosť narodenia (ďalšieho) dieťaťa				
	bezdetnej žene	žene s 1 dieťaťom	žene s 2 deťmi	žene s 3 deťmi	žene so 4 deťmi
Populácia Slovenska					
15 – 20	7,9	52,6	45,6	34,5	20,7
20 – 25	21,1	44,5	51,5	64,9	68,4
25 – 30	33,8	43,0	22,6	38,1	63,7
30 – 35	29,6	34,2	12,9	18,1	43,5
35 – 40	13,5	13,1	5,6	8,0	23,0
40 – 45	2,6	1,8	1,0	1,6	6,1

¹ Pravdepodobnosť medzi presnými vekmi udáva možnosť, že sa napr. bezdetnej žene v presnom veku 15 rokov do 20. roku života narodí prvé dieťa.

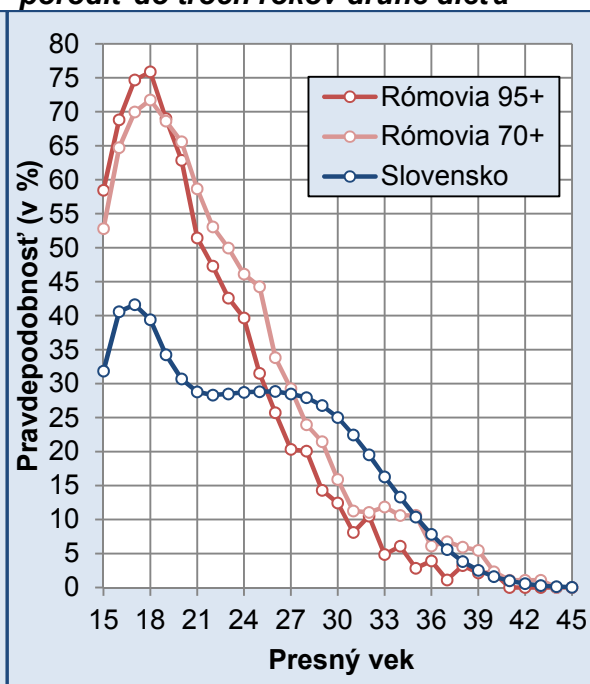
Zdroj údajov: Štatistický úrad SR; výpočty autor

Bližší pohľad na charakter a priebeh podmienených pravdepodobností je možné sledovať v sérii grafov č. 8 – 11. V nich je zobrazená pravdepodobnosť, s akou ženy v určitom presnom veku a s daným počtom detí (0, 1, 3 a 4) do troch rokov budú mať ďalšie (resp. prvé) dieťa.

Graf 8: Podmienená pravdepodobnosť bezdetnej ženy v presnom veku porodiť do troch rokov prvé dieťa

Graf 9: Podmienená pravdepodobnosť ženy s jedným dieťaťom v presnom veku porodiť do troch rokov druhé dieťa

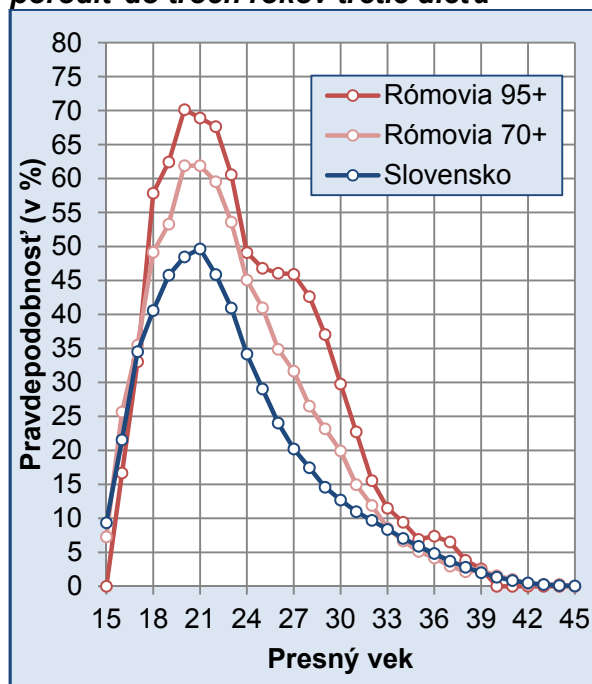

Zdroj údajov: Štatistický úrad SR; výpočty autor

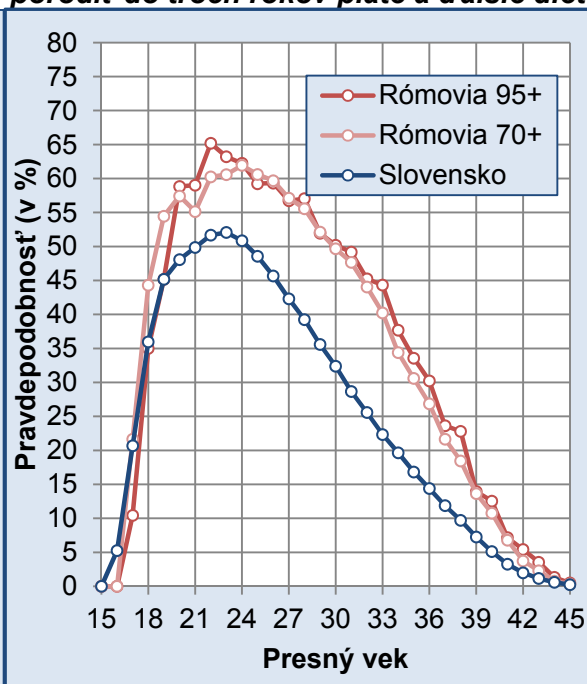
Je zrejmé, že ženy, ktoré žijú v rómskych lokalitách, sú vystavené nielen väčšiemu riziku vstupu do rodičovstva, ale tiež je vyšší predpoklad, že sa stanú matkami opakovane. Na druhej strane sa však potvrdzuje, že nielen u žien rómskych lokalít, ale aj u žien celého Slovenska, ktoré sa stanú matkami v mladom veku, je vysoká pravdepodobnosť, že v najbližšom období porodia ďalšie dieťa. Prechovávanie odlišného reprodukčného správania u -násťročných dievčat v podobe pomerne rýchlo

za sebou nasledujúcich a častých tehotenstiev v ďalšej fáze reprodukčného obdobia sa preukazuje aj na celoslovenskej úrovni. Preto môžeme súhlasiť s Potančokovou [5], že ženy, ktoré sa stanú matkami v nízkom veku, si udržia odlišné reprodukčné správanie aj pri časovaní detí ďalšieho poradia. Z pohľadu rómskych lokalít je podľa analýzy podmienených pravdepodobností táto skutočnosť ešte výraznejšia.

Graf 10: Podmienená pravdepodobnosť ženy s dvomi deťmi v presnom veku porodiť do troch rokov tretie dieťa

Graf 11: Podmienená pravdepodobnosť ženy so štyrmi deťmi v presnom veku porodiť do troch rokov piate a ďalšie dieťa

Zdroj údajov: ŠÚ SR; výpočty autor

4. ZÁVER

Analýza plodnosti žien rómskych lokalít prostredníctvom tabuliek plodnosti potvrdila špecifický charakter tohto procesu. Predovšetkým sa ukázalo, že v rómskych lokalitách je jednou z hlavných odlišností pravdepodobnosť rodenia detí vyšších poradií a s tým súvisiaca štruktúra žien podľa počtu narodených detí a veľkosť rodiny.

Tabuľkové pravdepodobnosti narodenia prvého, resp. ďalšieho dieťaťa ženám vystaveným pravdepodobnosti (exponovaná populácia) tohto pôrodu v rómskych lokalitách sú v podstate vo všetkých poradiach vyššie, ako je to v populácii Slovenska.

Dominantným determinantom tohto javu je vek, keď sa ženy z rómskych lokalít stávajú matkami, pretože práve priemerný vek pri prvom pôrode je nielen hlavným diferencujúcim znakom, ale aj dôležitým prvkom, od ktorého závisí ďalší vývoj životných dráh týchto žien.

Veľmi skoré časovanie materstva sa odráža aj na úrovni a priebehu pravdepodobnosti, že bezdetná žena porodí svoje prvé dieťa. Najväčší predpoklad majú tieto ženy už na začiatku reprodukčného veku, kým v populácii Slovenska to je až pred 30. rokom života.

Ukázalo sa, že skorý rodičovský debut mladých žien z rómskych osád má vplyv aj na ďalší vývoj reprodukcie. Už u –násťročných dievčat, ktoré sa stali matkami, je veľká pravdepodobnosť, že sa stanú matkami opakovane. Výsledkom takto odlišne nastaveného reprodukčného správania a reprodukčnej dráhy je značne rozdielna štruktúra žien podľa parity. Kým v celej populácii Slovenska by podľa výsledkov tabuliek plodnosti len približne každá desiata žena mala tri a viac detí, v rómskych lokalitách sa ich zastúpenie pohybuje nad hranicou 60 %.

Tabuľky plodnosti takisto potvrdili vplyv špecifickej subpopulácie na charakter plodnosti aj v prípade celého Slovenska. Nielen v rómskych lokalitách, ale aj u všetkých žien Slovenska platí, že ak sa stanú matkami vo veľmi mladom veku, ich životná dráha a charakter reprodukcie sa značne odlišujú od hlavného prúdu, ktorý sledujeme v slovenskej spoločnosti z pohľadu reprodukčného správania.

POĎAKOVANIE

Štúdia bola vypracovaná v rámci riešenia programu Centra excelentnosti SAV, Centra strategických analýz (CESTA) v Prognostickom ústave SAV, zmluva č. III/2/2011 a v rámci projektu MŠ SR VEGA č. 1/0026/14 Transformácia plodnosti žien Slovenska v 20. a na začiatku 21. storočia a jej prognóza do roku 2050.

LITERATÚRA

- [1] FREJKA, T. 2008. Overviewchapter 2: Parity distribution and completed familysize in Europe: Incipientdecline of the two-childfamily model. In: Frejka, T., Hoem, I, Sobotka, T, Toulemon, L. (eds.) Childbearingtrends and policies in Europe. Demographicresearch 19, Specialcollection 7, s. 47 – 72.
- [2] FREJKA, T., SARDON, J., P. 2004. ChildbearingTrends and Prospects in Low-FertilityCountries. A CohortAnalysis. European Studies of Population. Vo. 13. European Association for Population Studies. Dordrecht, KluwerAcademicPublishers.
- [3] JASILIONIENE A., et al. 2012. MethodsProtocol for the Human Fertility Database. dostupné z: <http://www.humanfertility.org/Docs/methods.pdf>
- [4] JURÁSKOVÁ, M., KRIGLEROVÁ, E., RYBOVÁ, J. 2004. Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004. Bratislava: S.P.A.C.E.
- [5] POTANČOKOVÁ, M. 2010. Prierezové tabuľky plodnosti pre Slovenskú republiku. Bratislava: INFOSSTAT. 70 s.
- [6] ŠPROCHA, B. 2007. Rozdiely v úrovni plodnosti rómskych žien na Slovensku v závislosti od stupňa integrácie. In: Slovenská štatistika a demografia, r. 17, 1 – 2, s. 141 – 149.
- [7] ŠPROCHA, B. 2007. Plodnosť Rómov na Slovensku. In: Demografie, r. 49, 3, s. 191 – 201.
- [8] ŠPROCHA, B. 2011. Plodnosť rómskych žien na Slovensku. Transverzálna a longitudinálna analýza. In: Slovenská štatistika a demografia, r. 21, 4, s. 69 – 107.
- [9] ŠPROCHA, B. 2012. Generačná analýza plodnosti rómskych žien. In: Demografie, r. 54, 1.

RESUMÉ

Prierezové tabuľky plodnosti predstavujú demografický model určený na analýzu charakteru procesu plodnosti. Reálne pozorované hodnoty sa transformujú do podoby pravdepodobností, ktoré sa aplikujú na tabuľkovú populáciu žien podľa parity

(počtu narodených detí). Cieľom je predovšetkým vyjadriť, aká je pravdepodobnosť u ženy medzi dvomi presnými vekmi, aby sa jej narodilo prvé, resp. ďalšie dieťa, pričom do úvahy sa berie len exponovaná populácia – ženy, ktorým sa dieťa daného poradia môže skutočne narodiť.

V príspevku sme sa snažili prostredníctvom tohto analytického nástroja opísať charakter plodnosti žien z rómskych osád (lokalít) a porovnať ho s celou populáciou Slovenska.

Výsledky tabuliek plodnosti ukázali, že vo všetkých poradiach je pravdepodobnosť narodenia dieťaťa vyššia u žien z rómskych lokalít ako v prípade celej populácie Slovenska. Hlavným faktorom ovplyvňujúcim priebeh a samotnú intenzitu plodnosti jednotlivých poradí je vek vstupu do materstva a rodičovstva. Od neho sa odvíja ďalšie formovanie životnej dráhy z pohľadu reprodukcie.

Tabuľkové funkcie predovšetkým jednoznačne potvrdili veľmi skorý začiatok reprodukcie u žien, resp. -násťročných dievčat v rómskych lokalitách. Najvyššia pravdepodobnosť narodenia prvého dieťaťa tak bola u týchto žien vo veku 18 – 22 rokov, kým v celkovej populácii Slovenska to bolo až vo veku 27 – 30 rokov. Navyše pravdepodobnosť vstupu do materstva bola v rómskych lokalitách niekoľkonásobne vyššia. S tým je spojený aj veľmi nízky podiel bezdetných žien, ktorých zastúpenie podľa tabuliek plodnosti sa pohybuje na úrovni 5 – 10 %. V populácii Slovenska by bezdetnými mala zostať podľa prierezových ukazovateľov takmer štvrtina žien.

Veľmi skorý začiatok reprodukcie znamenal, že ženy z rómskych lokalít boli vystavené pomerne vysokým pravdepodobnostiam narodenia druhých a ďalších detí v relatívne mladom veku. Rozloženie intenzity plodnosti prvého poradia ukázalo, že ak sa žene v rómskych lokalitách nepodarí stať sa matkou do 25., nanajvýš 30. roku života, zostáva bezdetná.

Výsledkom špecifického charakteru plodnosti v rómskych lokalitách je nielen oveľa vyššia celková plodnosť, ale aj značné rozdiely v jej štruktúre a následnom zložení žien podľa počtu detí. Index úhrnnej plodnosti by sa v rómskych lokalitách (95+) pohyboval na úrovni piatich detí na ženu, resp. niečo viac ako štyri deti (70+), kým v celej populácii Slovenska nedosahoval ani 1,3 dieťaťa (priemer za roky 1996 – 2011).

U žien Slovenska podľa tabuliek plodnosti podiel matiek s tromi a viac deťmi predstavuje približne 10 %, v rómskych lokalitách tieto ženy majú značnú prevahu. Ich podiel sa pohyboval nad hranicou 60 %, pričom ženy so štyrmi a viac deťmi by predstavovali viac ako 45 % (v rómskych lokalitách 95+ dokonca 58 %).

RESUME

Cross-sectional fertility tables represent a demographic model used for analysing the fertility process. The real observed values are transformed into probabilities which are applied to the table population of women by parity (the number of children born). The primary aim is to determine the likelihood that a woman is exposed to, between two precise ages, when having her first or another child while taking into account only the exposed population-women having a real chance of having a child of this birth order.

The contribution attempts to describe through this analytical tool the fertility of women from Roma localities and compare it with the entire population of Slovakia.

The table results show that Roma women have a higher probability of childbearing at all birth orders than Slovak women. The most important factor which has an influence on the duration and the intensity of fertility is the age of entering motherhood and parenthood which influences the formation of life courses from the perspective of reproduction.

Above all, table functions clearly confirmed that women or teenage girls from Roma localities start reproducing very early. These women had higher probabilities of having a first birth at the age of 18-22, while in the Slovak population it was only at the age of 27-30. Moreover, in Roma localities the entering into motherhood was several times higher. It is associated also with a very low percentage of childless women whose share is only about 5-10% according to the fertility tables. Based on cross-sectional indicators almost a quarter of Slovak women should remain childless.

Due to the very early start of reproduction, Roma women are more likely to bear a second child at a relatively young age. Distribution of the fertility intensity of the first order showed that a woman who does not become mother until age of 25 or 30 at the latest, is more likely to remain childless.

In Roma localities the specific nature of the fertility can be seen in the much higher total fertility rate and also in considerable differences in their structure and a further distribution of women by the number of born children. The total fertility rate in Roma localities (95+) will reach five births per a woman or four or more births (70+), while in the Slovak population it will not even reach 1,3 births (average of the years 1996-2011).

According to the fertility tables, the share of Slovak women with three or more children is approximately 10% and in Roma localities this share would be much higher. It was above 60% while the share of women with four or more children will be more than 45% (in Roma localities 95+ even 58%).

PROFESIJNÝ ŽIVOTOPIS

RNDr. Branislav Šprocha, PhD., v roku 2011 ukončil doktorské štúdium demografie na Katedre demografie a geodemografie Karlovej Univerzity v Prahe. V súčasnosti pracuje vo Výskumnom demografickom centre v Bratislave. Dlhodobo sa zaoberá problematikou populačných štruktúr s dôrazom na rómske obyvateľstvo a analýzou procesov sobášnosti a rozvodovosti. Predmetom jeho výskumu je aj populačný vývoj obyvateľstva Slovenska v dlhodobom horizonte.

KONTAKT

sprocha@infostat.sk